

Mekteb-i Tibbiye-i Şâhâne

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Tokaç

1963 yılında Ordu, Ünye'de doğdu. 1979'da Ünye Lisesi'nden, 1985'te iÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. 2000 yılında iÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deontoloji ve Tıp Tarihi Bölümü'nde doktorasını tamamladı. 2002-2003 tarihleri arasında İstanbul 112 Ambulans Komuta Merkezi Başhekimliği, 2003-2009'da Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü'nde Genel Müdür Yardımcılığı ve Genel Müdürlüğü ile 2009-2013 arasında İstanbul Başakşehir Devlet Hastanesi Başhekimliği görevlerinde bulundu. Dr. Tokaç halen İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı ve Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulama Araştırma Merkezi Müdürü olarak görev yapmaktadır.

Osmanlı Devletinde medrese tipi tıp eğitiminden modern tıp eğitimine geçişin, 14 Mart 1827 tarihinde başladığı kabul edilir. Sultan II.

Mahmud döneminde Şehzadebaşı'ndaki Tulumbacıbaşı Konağında açılan *Tıp-hane* ve *Cerrahane-i Amire* isimli ilk modern tıp okulu, Yeniçeri Ocağı'nın yerine ihdas edilen *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye* adlı yeni orduya hekim yetiştirilmesi amacı ile kurulmuştur. Ülkemizin bu ilk modern tıp okulu, daha sonra *Mekteb-i Tibbiye-i Adliye-i Şâhâne* ismini almış ve İstanbul'un çeşitli yerlerinde eğitime devam etmiştir. Önce Topkapı Sarayındaki Otluçku Kışlasına, daha sonra Galatasaray'daki Enderun Ağaları Mektebi'ne taşınmıştır. Bu binanın yanması üzerine sırasıyla Halicioğlu'nda *Mühendîshâne-i Berî-i Hümâyûn* olarak kullanılan Humbarahâne'ye, oradan Sirkeci'deki Demirkapı Kışlasına, sonra da Galatasaray'daki Mekteb-i Sultânî (şimdiki Galatasaray Lisesi) binasına taşınmış, ancak Mekteb-i Sultânî kendi binasına dönünce tekrar Demirkapı Kışlası'na nakledilmiştir. 1866'ya kadar sadece askeri hekim yetiştirmek üzere Fransızca eğitim veren Mekteb-i Tibbiyenin bünyesinde *Mekteb-i Tibbiye-i Mülkiye-i Şâhâne* ismiyle bir sivil tıp mektebi de kurulmuş ve burada Türkçe tıp eğitimine başlanılmıştır. 1870'den itibaren askeri tıp mektebinde de Türkçe eğitime geçilmiş ve 1903'de askeri tıp mektebi Haydarpaşa'daki meşhur binasında taşınmıştır.

Görkemli mimarisi ile dikkat çeken Haydarpaşa'daki bu binanın ilginç bir serüveni vardır. 1908'de *Dârülfünûn-ı Osmânî Tıp Fakültesi* adı altında birleştirilen askeri ve sivil tıp mektepleri "1933 Üniversite Reformu"na kadar bu binada hizmet vermiştir. Tibbiyenin boşaltılması üzerine bina Haydarpaşa Lisesi olarak 50 yıl boyunca eğitim faaliyetine devam etmiş, 1983 tarihinden sonra ise Marmara Üniversitesine devredilmiş ve Tıp Fakültesi başta olmak üzere birkaç fakültenin eğitim

verdiği bir mekân olarak 30 seneden fazla bir süre kullanılmıştır. Günümüzde *Sağlık Bilimleri Üniversitesi* merkez kampüsü olarak hizmete devam etmektedir.

Mekteb-i Tibbiye Binasının Haydarpaşa'da Yapılması Kararı

Kimileri Mekteb-i Tibbiyenin II. Abdülhamid'e karşı muhalefet hareketinin merkezi haline gelmesi dolayısıyla İstanbul'dan tecrit edilmesi için Anadolu yakasına taşınması amacıyla bu binanın inşa edildiği fikri öne sürmektedirler. Örneğin Cemil Topuzlu anılarında, II. Abdülhamid'in Mekteb-i Tibbiyede eğitim gören öğrencilerin muhalif tavırlarından dolayı henüz tamamlanmamış olan Haydarpaşa'daki bu binaya tıp öğrencilerini gönderdiğini belirterek bunu bir nevi "sürgün" olarak tanımlar. Hâlbuki aynı anılarında Topuzlu, II. Abdülhamid'e Demirkapı'daki Mekteb-i Tibbiye'nin "mevki itibarıyla fena bir yerde olduğunu, darlığını ve şimendifer istasyonuna yakınlığı dolayısıyla gürültünün bitip tükenmediğini" anlattığını da bildirir.

Tibbiyenin muhalif hareketin merkezi haline geldiği düşüncesi resmi belgelere de yansımıştır. II. Abdülhamid'in Dr. Marjeri'ye hazırlattığı Mekteb-i Tibbiyenin ıslahı hakkında raporun etkisi ve Serasker Rıza Paşa'nın da önerisiyle, Mekteb-i Tibbiyenin Anadolu Yakasına taşınması düşüncesinin Mektebin yöneticilerinin ve Maarif Nazırının da yer aldığı bir komisyonda tartışmaya açılması üzerine, Askeri Mektepler Nazırı Zeki Paşa, "askeri tibbiyedeki siyasi hareketlerinin kontrolünün güçleşeceğini" öne sürerek okulun Anadolu Yakasına taşınmasına itiraz etmiştir.

Serasker Rıza Paşa, söz konusu önerisini yaptığı 3 Ağustos 1893 tarihli yazısında, "Mekteb-i Tibbiye binasının harap bir durumda olduğunu, binanın gerek hocaların ve gerekse öğrencilerin ihtiyacını karşılamadığını, öğrencilerin tıp

alanında yeni araştırmalar yapabilecekleri laboratuvar ve dersliklerin yetersiz olduğunu, mektep binasının demiryoluna yakın olmasından dolayı oldukça gürültülü bir ortamda olduğunu" anlatmıştır. Mevcut binaya ek bir bina yapılmasının mektebin gelişmesi için yararlı olmayacağını, ek bina yapmak yerine yeni ve büyük bir binanın yapılmasının daha faydalı olacağını ifade etmiştir. Yeni okul binası için ise Haydarpaşa'da mevcut askeri hastanenin yanındaki arazi önermiştir.

Öneriyi görüşen söz konusu komisyon, "doktorların ihtisas için Avrupa'ya gönderilmesi yerine Avrupa'dan hocaların İstanbul'a getirilmesinin daha doğru olacağını, kurulduğundan beri sürekli yer darlığı sıkıntısı yaşamış ve bu yüzden sürekli yer değiştirmek zorunda kalmış olan Mekteb-i Tibbiyenin modern bir tıp fakültesi binasına ihtiyaç duyduğunu, bunun için de gürültüden uzak ve denizaşırı bir yerde yeni bir tıbbiye binasının yapılmasının iyi hekim yetişmesi için gerektiğini ve mevcut tıbbiye mektebinin yerleşiminin tıp fakültesi olarak kullanılmasına uygun olmadığını" vurgulayarak, askeri tibbiyenin Haydarpaşa'da inşa edilmesini karara bağlamıştır.

Mekteb-i Tibbiye Binasının İnşası

Haydarpaşa Askeri Hastanesi ile Selimiye Kışlası arasındaki Kavak Deresinin sol tarafındaki tepede yaklaşık 80.000 m2 büyüklükte bir arsa üzerine inşa edilmesi kararlaştırılan Mekteb-i Tibbiye binasının mimari tasarımı II. Abdülhamid döneminde pek çok binanın tasarımını yapan İtalyan mimar Alexandre Vallauray ve Raimond D'Aronco'ya aittir. 80 x 140 m. boyutlu bir avlu etrafında 19. yüzyıl kışlalarını andırır biçimde planlanan binanın temel atma töreni II. Abdülhamid'in doğum günü olan 15 Şaban 1313 / 11 Şubat 1895 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Mekteb-i Tibbiye binası büyük bir özenle ve hiçbir masraftan kaçınılmadan inşa

edilmiştir. Cemil Topuzlu Paşa, inşaat bedelinin 450.000 altın tuttuğunu belirtmektedir. Tıbbiye inşaatını gezen gazeteci Ahmed Rasim de Malumat Gazetesinin 3 Mayıs 1900 tarihli nüshasında bina ile ilgili gözlemlerini anlattığı yazısında, "binanın örnek bir bina olacağından, tıp öğrencileri için her türlü fiziki mekânın sağlandığından, zemin kata varıncaya kadar kalorifer tesisatı döşendiğinden" bahsetmiştir.

Kesme taştan inşa edilen binada kullanılan taşlar Hereke ve Bilecik'ten getirilmiştir; bazı taşların da İtalya'dan getirildiği ileri sürülmektedir. Binada kullanılan metal aksam Belçika'dan getirilmiş, harçlar için Marsilya'dan getirilen en iyi su kireci kullanılmış, binanın döşemesinde ise demir putrel kullanılmıştır. Metal çerçeveli pencereler ise Viyana'da hazırlatılarak getirilmiştir. Mekteb-i Tıbbiyenin orta avlusu öğrencilere ayrılmıştır. Tasarlanan botanik bahçesi için nadir bitki ve ağaçlar Fransa'dan temin edilmiştir. Yine mektebin bahçesinden Kavak İskelesine doğru bir yol açılarak öğrencilerin ve hocaların burayı kullanmaları düşünülmüştür.

Mekteb-i Tıbbiye Binasının Mimari Özellikleri

Doğu-batı eksenine göre simetrik olan yapının orta bölümünde doğusu ile batısı arasında 13 metreye yakın kot farkı vardır. Doğu ve denize bakan batı cephesinde olmak üzere iki girişi bulunan yapı, kot farkı nedeniyle deniz tarafında beş, doğuda ise üç katlıdır. Zemin üzerine çatı katı ile birlikte iki kat olarak tasarlanan binanın bir tam, bir de yarım bodrum katı bulunmaktadır. Yarım bodrum kat, binanın tüm kanadı ile güney kanadın yarısını kaplar. Tuvaletler, hamam, bazı atölyeler ve mutfak gibi işlevleri karşılayan yapılar ana kütlelerin dışına atılmış ve koridorlarla ana binaya bağlanmıştır. Binanın en dikkat çeken tarafı denize bakan batı cephesidir. Bu cephe simetrik üç binadan oluşmaktadır. Ortadaki binanın iki tarafında bulunan kulelerin birinde alaturka, diğerinde alafranga saat bulunmaktadır. Yine bu ortadaki binanın üstünde Arma-ı Hümâyün ve kitabe bulunmaktadır.

Zemin katına, doğu cephesinin ortasındaki üç tarafı kemerli bir giriş mekânından ulaşılan kapıdan girilir. Kapı, iki kat boyunca yükselen, kuzey ve güneyinde çeşitli odaların yer aldığı görkemli giriş holüne açılır. Bu hol, iç avluyu dört yönden kuşatan koridorun doğu kanadına bağlanır. Ana bina zemin katının kuzey yarısı, güney yarısı ile aynı plan düzenlemesini yansıtır. Ancak yapının kuzeybatı köşesinde atölyelerin yer aldığı bölüm bir koridorla ana binaya bağlanır. Ana binanın birinci katı plan düzenlemesi açısından, alt katla büyük bir benzerlik taşır. Büyük salonun birinci kat seviyesinde sütunlarla desteklenen, üstü geniş saçaklı beşli kemer düzenlemesi

ile iki yanında birer dikdörtgen pencere görülür. Saçağın üstündeki büyük beşli kemer orta bölümdeki son açıklıktır. Bu kemerin üzerinde, çerçeve içine alınmış mermer yazıt, bunun üzerindeki barok alınlığın üstünde, II. Abdülhamid'in tuğralı arması bulunmaktadır.

Alınlığın iki yanında, İstanbul silüetinin önemli simgelerinden olan, Hint mimarisi tarzında soğan kubbeli saat kuleleri görülür. Orta bölümün iki yanında dikdörtgen bodrum kat, sivri kemerli zemin kat, basık kemerli birinci kat ve en üstte de dikdörtgen üçlü düzende çatı pencereleri yerleştirilmiştir. Dikdörtgen profilli bir çerçeve içine yerleştirilen, iki renkli taştan yapılmış kemerleriyle zemin kat pencereleri, diğerlerine göre daha özenlidir. Batı cephesinin iki ucunda yer alan kuleli büyük mekânların cepheleri de ortadaki bölümle aynı anlayışı yansıtır. Yapıdaki en önemli bezeme ögesi, doğu giriş holünde bulunan ve D'Aronco tarafından yapılan Art Nouveau üsluplu merdiven ve galeri katının korkuluklarıdır. Aynı mekânın tavanındaki kalem işleri de dikkat çekicidir. Binanın Tıbbiye Caddesi yönündeki ana girişinin üzerinde Hünkâr Odası yer almaktadır. Giriş merdiven holünü çevreleyen galeriden aynı cephedeki üç ayrı kapıdan girilebilen mekânın diğer üç cephesinde pencereler yer almaktadır. Tavan ve duvarlarında bezemeler mevcuttur.

Mekteb-i Tıbbiyenin Klinikleri

1200 öğrenciyi alacak biçimde tasarlanmış, oldukça büyük bir bina olan Mekteb-i Tıbbiye binalarının deniz tarafına bakan kısmı (tıp mektebi kısmı), büyüklüğüne rağmen hızla inşa edilmiş ve 1900 yılında tamamlanmıştır. Kara tarafına bakan ve eğitim hastanesi klinikleri olarak planlanan kısmın inşaatına ise 1901 yılında başlanmıştır. Tıbbiye binasının kışla modelinde olmasından duyduğu rahatsızlığı hatıratında dile getiren Cemil Topuzlu, kliniklerin de aynı mantıkla inşa edilmesini engellemek için Sertabip İsmet Paşa'ya doktorların görüşü alınmadan kliniklerin inşaatına başlanılmamasını padişaha bildirmesini rica ettiğini ve bunun üzerine Gülhane Tatbikat-ı Askeriye Mektebinin Alman asıllı muallimi Dr. Rieder Paşa'ya kliniklerin planlanması görevinin II. Abdülhamid tarafından verildiğini anlatır. Rieder Paşa'nın nezaretinde pavyon adı verilen klinikler yapılırken, 1902 yılında inşaatı teftiş eden Rieder Paşa'nın ikinci

kattan düşerek belini kırması ve gittiği memleketi Almanya'da vefat etmesi üzerine inşaat çalışmaları aksamış ve bir türlü tamamlanamamıştır.

Mekteb-i Tıbbiyede eğitimin başlaması

Askeri tıbbiye öğrencilerinin II. Abdülhamid aleyhine oluşumlarda başrolü çekmesi üzerine 1903 yılında ani bir kararla askeri tıbbiyenin Haydarpaşa'ya taşınması emredilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne'nin Haydarpaşa'da yapılan bu ihtişamlı binada eğitime başlama töreni ise II. Abdülhamid'in doğum gününde 15 Şaban 1321 / 6 Kasım 1903 Cuma günü yapılmıştır. Her ne kadar klinikleri tamamlanmış olmasa da Haydarpaşa'ya taşınan Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne, Demirkapı'da hayal bile edemediği geniş mekânlara, modern kliniklere ve laboratuvarlara sahip olarak Avrupa'daki emsallerinin seviyesini yakalayıp Galatasaray döneminden sonra kısa bir süre de olsa ikinci parlak dönemini yaşamıştır. Osmanlı Devletinin 1912'de Trablusgarp ile başlayıp Balkan, Cihan ve Kurtuluş savaşları ile devam eden zorlu yıllarında tasarlanan kliniklerin tamamı yapılamamıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne aslında askeri bir tıp okuluydu. Ama dişiçi, eczacı, ebe ve diğer sağlık elemanlarını da yetiştirmekteydi. Ayrıca sivil hekimlik ve eczacılık alanlarında mevzuat düzenleme görevi de bu mektebe bağlı olarak çalışan Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye Nezareti'nde idi. Bu kurul sağlığa ilgili kanun ve nizamnamelerin uygulanmasını sağlıyor ve bunlara uymayanları takip ediyordu. Kısacası Sağlık Bakanlığı gibi çalışıyordu.

Kaynaklar

Ayten Altıntaş, "Haydarpaşa Tıbbiyesi" Türk Tıp Eğitiminin Önemli Adımları, (Hazırlayanlar: Hüsrev Hatemi-Ayten Altıntaş), İstanbul 2006.

Cemil Topuzlu, İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, (Hazırlayanlar: Hüsrev Hatemi-Ayten Kazancıgil), İstanbul, 1994.

Corrado Ozan Rijavec, Mimari ve Çevre Düzenlemesi Yaklaşımları: Haydarpaşa ve Çevresi, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2008.

Nil Sarı, Mekteb-i Tıbbiye, D.İ.A., c. XIX s. 2-3.

Nuran Yıldırım, İstanbul'un Sağlık Tarihi, İstanbul, 2010.

Rıza Tahsin, Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mirat-ı Mekteb-i Tıbbiye), (Yayına Hazırlayan: Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1991.